

Jakákoliv úvaha o Dykovu nacionalismu musí vzít v potaz dva základní prožitky jeho mládí, které patrně výrazně a celoživotně ovlivňovaly jeho přístup k nacionální problematice. Především to byl prožitek jakéhosi pudového ohrožení, vpádu cizoty do důvěrně známého, který poznal jako dítě, žijící v těsné blízkosti česko-německé národnostní hranice. Později jej básnicky zformuloval takto: „Ty prošels ulicí blízkého Liběchova. / Zde cizí rasy vpád jsi cítil náhle cele / před sochou banální Císaře Němčitele“. K tomu je nutné připojit, že v době Dykova dětství žila ještě celá Evropa pod dojmem vítězství bismarkovského Německa nad Francií, což podporovalo značně růst německého nacionalismu a vyvolávalo silné znepokojení nad jeho expanzívností. Druhým neobyčejně důležitým prožitkem byla Dykova účast v prosincových událostech v roce 1897, kdy kvůli jazykovým zákonům padla, a to díky německým parlamentním obstrukcím, Badeniho vláda a v Praze vypukly protiněmecké demonstrace. Obě tato fakta z Dykovy biografie, jedno méně, druhé více, vycházely z emotivních zážitků, nebyly plodem racionálního hodnocení situace, tak jako nelze hledat racionální důvody pro napsání Dykovy slavné básně *Noční elegie* z roku 1901, v níž se básník poprvé zcela jednoznačně přihlásil k ideji všestranné práce pro národní osvobození. A přesto se právě z těchto prožitků, zejména jde samozřejmě o prosincové bouře v roce 1897, zrodilo něco dosti ojedinělého v kontextu nejen české literatury, ale i politiky, totiž integrální nacionalismus, pro nějž se stalo bytí národa alfou a omegou veškerých jistot existenciálních i společenských. Zvláště při pohledu na onen proslulý prosinec 1897 - který koneckonců inspiroval Dyka i k největšímu literárnímu opusu jeho mládí, k rozsáhlým románům *Prosinec* a *Konec Hackenschmidův* - je zřejmý jeden fakt: to, k čemu dospěl Dyk racionálním poznáním a studiem, totiž k nadřazení obecně lidských hodnot nad hodnoty úzce národní, čím mladá inteligence manifestovala svůj souhlas s Palackého ideami, to bylo v Dykově případě naráz smeteno individuálním a vysoce emotivním zážitkem, v němž zvítězila pudovost ulice nad analýzami intelektuálních diskusí. Patrné je to zvláště na těchto dvou faktech: od těchto historických okamžiků mizí z Dykova slovníku pojem internacionální a je-li užíván, tedy jedině v pejorativním smyslu jako odsudek něčeho, co škodí národu. Internacionální charakter sociální demokracie nepochybně způsobil, že se Dyk stal po celý život jejím zapřísáhlým odpůrcem a v B. Šmeralovi viděl před i po roce 1918 největšího nepřítele české národní svébytnosti: že to v jistém smyslu deformovalo Dykův smysl pro sociální otázku, aniž lze pochybovat o jeho citu pro sociální spravedlnost, je nepochybné. Také Dykův odpor k Masarykovu realismu a četné výhrady k Masarykově osobnosti vyrostly z těchto životních prožitků: nejinak než pojem internacionalismus také klíčový Masarykův pojem humanity je od těchto chvil pro Dyka nepřijatelný a stává se nepřekročitelnou hrází mezi oběma osobnostmi. K Dykovu vztahu

k T.G. Masarykovi se ještě vrátím, abych právě v konfrontaci s Masarykovým pojetím národa mohl hlouběji objasnit Dykův integrální nacionalismus.

Nadvláda citu nad racionálním poznáním, vnitřního nad vnějším, to má zřetelně romantického společného jmenovatele, takže můžeme vcelku bez diskuse označit kořeny Dykova integrálního nacionalsimu za romantické, zvláště když víme, jak blízko měl k romantismu Dyk-básník. Svou tezi o výchozích romantických impulsech Dykova nacionalismu bych mohl snad ještě podpořit konstatováním, že český nacionalismus nikdy neměl jasné politické vymezení, byl vždycky v jádru spíše emotivním postojem než racionální politickou doktrínou: vždyť česká otázka byla vlastně až do první světové války vždycky především otázkou rakouskou. Pokusy o jakékoli vymezení a řešení české otázky (H. G. Schauer, T. G. Masaryk) nikdy neovlivnily hlouběji a podstatněji českého národního ducha s jeho představou nacionalismu jako v podstatě citově obranného reflexu, byť měl leckdy i agresivní podobu.

Vývojová dráha Dykova nacionalismu - od emotivních prožitků k integrální syntéze všeho se vším ve jménu národa - byla jednoznačná a přímočará. Národní velikost a dokonalost, o nichž snilo básníkovo srdce, byly neustále negovány realitou malého českého člověka, jehož Dyk často nazýval „roztomilým blbečkem“, protože jeden den klidně oslavoval katolické Boží tělo a druhý den s obdobným zanícením slavil Mistra J. Husa. Proto mají první Dykovy nacionalistické úvahy a výpady charakter vysloveně moralistní: národ se může politicky konstituovat jen tehdy, zbaví-li se své dosavadní slabosti a malosti, jiná cesta není možná, nechce-li zahynout v mělčinách tzv. pozitivní politiky, založené právě jen a jen na pocitech národní malosti. Moralistní sémantika jeho politické publicistiky je zřejmá na první pohled. Stále a stále čteme apely: „Národ na výši, přístupný všem kulturám a neztrácející své, průkopník, bojovník, myslitel! Proč je to jenom krásný sen?“ - „Duch nesmí poklesnout a běda, poklesne-li!“ - „Kdybych nás konečně viděl v ofenzívě, v energické ofenzívě! Národ, který už nedoufá v revindikaci - Fuj!“ - „Nebude u nás nikdy ani trochu hrdosti a sebevědomí? Jsme navěky předurčení k ubohé žebrácké holi? Kolik lidí už zde pracovalo marně, kolik energie se zde vyplývalo?“. Tak a podobně bychom mohli citovat z Dyka donekonečna, jeho smutek a rozhořčení nad českým národním charakterem nemá hranic. Cítil-li ale dost často, že jeho sen o národní velikosti zůstane patrně snem nikdy nesplněným, snažil se aspoň co nejkonkrétněji vymezit cestu za touto velikostí a tou nemohlo být nic jiného než boj. Pojem boje a pomsty, to jsou dva klíčové emblémy Dykova světa, bez nich ho nelze pochopit ani jako politického publicistu, ani jako básníka. A vždy když Dyk mluvil o boji, měl na mysli především boj s Němci a všemi formami německví, jak je stále zřetelněji do sebe vstřebávalo soudobé rakušáctví.

Boj Čechů s Němci nebyl v Dykově pojetí střetáváním dvou národních zájmů a kultur, ale nelítostným, až darwinsky vnímaným zápasem dvou odlišných národních organismů, v němž zvítězí jen ten odolnější a životaschopnější. „Oba národy jsou nuceny svou situací usilovat o zdoání druhého“, píše Dyk a pokračuje: „Náš úkol je velmi jednoduchý: zamezovati dle možnosti škody národní, získávat dle možnosti v příznivých konstelacích pro sebe národní

výhody, přitom snažiti se vždy a všude podkopávati německý primát, zeslabovati německou moc.“ I když Dyk chápal národ obdobně jako před ním mladočeši v přísně kulturně etickém smyslu, čím více u něho sílilo česko-německé konfrontační napětí, tím integrálnější se stával jeho nacionalní prožitek. A protože se chtěl bytostně ztotožnit s bytím národa, ale nemohl - nedovolovala mu to jednak pýcha básníka-individualisty, jednak soudobá podoba národního společenství - volil po vzoru všech romantiků raději vzpouru proti danosti než likvidaci svého snu.

Nebylo jeho katastrofické pojetí politiky, v níž chtěl raději válku než prodlužování dosavadní národní ochablosti, spíš gestem romantika než střízlivě uvažujícího politika? Vždyť jeho brožurka *O Balkánu* a *O nás* (hned po vyjití zkonfiskovaná), inspirovaná balkánskými válkami Jihoslovanů s Turky, kde Dyk vyslovil nejhlasitěji svou touhu po válce, jež by přinesla Čechům svobodu, musela v soudobém politickém klimatu zapadnout naprosto bez odezvy. Kladla se zde totiž láska k národu a k jeho svobodě výš než láska k vlastnímu životu a to nemohlo najít pochopení ani u průměrných lidí, ani u politiků, protože ani jedni nevnímali politiku v dimenzích antického dramatu. Vrcholu dosáhl Dykův integrální nacionalismus přirozeně v průběhu první světové války, kdy jeho mesiášská touha po oběti - jak jinak nazvat jeho prosbu „nemohu-li býti Spasitelem, chci být Ukřižovaným“ - dospěla k vrcholům lidské i umělecké opravdovosti. Mýlil by se ovšem každý, kdo by se domníval, že poválečná československá realita, v níž se splnil básníkův sen o národní svobodě, nějak podstatněji změnila charakter Dykova nacionalismu. Sny sice nikdy nemívají reprízy, Dyk je smýkán politickou každodenností, zaneprázdněván trapnými stranickými spory, které mnohdy ani příliš nechápe, ale když stál za jedné bouřlivé schůze před senátem, kde se jednalo o zákonu na ochranu republiky, a prohlásil: "Spíš snesu myšlenku, že zbraní, již jsem dal k užití státu, bylo užito proti mně, než myšlenku, že stát mou vinou je bezbranný", je to stále ten samý Dyk, jak jsme jej znali před rokem 1918. Nad imponující důsledností tohoto výroku můžeme cítit až strach z fanatismu, ale není to zase spíše výrok romantického hrdiny než výrok reálně zvažujícího politika? Podobně zformulovaných tezí bychom našli u Dyka více, v žádném případě nejde o výjimku.

Jestliže jsme takto velmi stručně naznačili romantické kořeny Dykova integrálního nacionalismu, je nyní asi zřejmé, v čem tkvěla zásadní a celoživotní politicko-koncepční kontroverze mezi T. G. Masarykem a Dykem. Odmyslíme-li si praktické politické zřetele, které nutně musely Masaryka jako hlavu státu ovlivňovat při budování ČSR, je na Masarykových politických snahách stále patrné, že u něho nacionalismus nikdy nebyl primární ideologií, ale toliko formou, kterou je nutné naplnit obsahem, jež by dával životu nadosobní rozměr. Byla-li u Masaryka už v počátcích jeho zájmu o hodnoty češství formulována česká otázka jako otázka náboženská, musel usilovat o to, aby se osvobozený národ realizoval především mravně, přesahem k hodnotám, které jsou základními hodnotami veškerého lidství. Je tedy vždy spíše pro toleranci, konsensus, smiřující protiklady, zatímco Dyk-romantik, tak milující vzpouru, toužil po boji, jímž by se upevňovala moc národa vládou krve a nikoli

pragmatickými politickými dohodami. Dyk byl a zůstal individualistou, skeptickým básníkem, jemuž se zlo personifikovalo stále v nejrůznějších podobách, který nepochopil, že v demokracii je často racionální argument větším dobrem než prolitá krev. Jeho ideový zápas s Masarykem vlastně nikdy neustal: vrchol tohoto zápasu představuje patrně brožura *Ad usum pana presidenta republiky* z roku 1929, v níž Dyk shrnul všechny své výhrady proti Masarykově politice a opět, snad už po sté, postavil proti humanitě boj a proti politickému realismu váhu oběti.

I přes opětovné snahy mnoha zprostředkovatelů (zejména K. Čapka), kteří chtěli uskutečnit Masarykovo osobní setkání s básníkem, k takovému setkání nikdy nedošlo. A zde mi dovoluji pro dokreslení tohoto sporu citovat aspoň úryvek z Masarykova soukromého dopisu, jímž ukončil korespondenční diskusi s Dykem o této brožuře. - „Pane senátore, nebudeme se přit alespoň o jedné věci, že o republiku se nejvíce zasloužili ti, kdo pro ni padli, my všichni ostatní... se můžeme pěkně stejným dílem rozdělit o jedinou věc: že jsme prostě plnili svou povinnost, jak kdo mohl... Dnes už můžeme a máme měřit lidi a jejich kompetenci podle toho, jak se osvědčili ve státě popřevratovém: nikdo už nebude trůnit na svých revolučních zásluhách, neprokázal-li, jak dovede pracovat na úkolech dnešních. Ten spor o zásluhy je nečasový a odpusťte mi to slovo - i nechutný“.

Jesliže byli romantikové prvními umělci, kteří plně prožili bolestný pocit, že vše je rozdvojeno, že moc sjednocení zmizela ze života lidí, že protiklady ztratily svůj živoucí vzájemný vztah a osamostatnily se, byl Dyk po celý život bytostným romantikem. Proti-kladnost skutečnosti a snu se promítala do všeho: absolutno ideálu je srovnáváno s všední realitou, velikost snu s malostí doby, toužení s nemožností jeho naplnění. Tato základní konstanta Dykova naturelu se musela přirozeně promítnout i v jeho činnosti politické, dávající jí také tragickou dimenzi nesplněného snu. Tragickou o to víc, že tento sen vyrůstal povědomě z uražené hrdosti liberála, jemuž se, z nedostatku jiných hodnot, staly národ a stát hodnotami absolutními, a nechtěl vzít na vědomí, že stát toliko zajišťuje chod věcí, ale duch proměňuje. Všechny krize politické a sociální mají vždycky jediného společného jmenovatele, a tím je krize mravní - to věděl velmi dobře Masaryk, méně si to uvědomoval Dyk, když spojoval svou touhu po transcendentnu jen a jen s bytím národa a jeho státností. Vždyť hledání transcendentna a znovuoobjevování věčnosti předpokládá jen opakovat to, co bylo základním fundamentem křesťanství, co stálo na počátku evropské civilizace a co lze shrnout do pojmu duše jako toho v nás, co je ve vztahu k oné věčné komponentě univerza, jež umožňuje pravdu a v ní život opravdové lidské bytosti, která vždy byla a je víc než občanem státu či příslušníkem určitého národa.